

IBTIDOIY ODAMLARNING MEHNAT QUOLLARI VA O'ZIGA XOS QADIMIY DAVR ASBOBLARI

Numonova Saida Sotvoldiyevna

Andijon davlat universiteti

fakultetlararo chet tillar (aniq va tabiiy fanlar)

kafedra katta o'qituvchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10254845>

ARTICLE INFO

Received: 24th November 2023

Accepted: 29th November 2023

Online: 30th November 2023

KEY WORDS

Mehnat, tasnif, qo'l asboblari, vosita, qo'llash, o'lchov, kesish, zarba berish, o'ziga xos, shakl, maxkamlash.

ABSTRACT

Mazkur maqolada mehnat qurollanining tasnifi, ularning qadimgi turlari, nomlanishi va hozirgi vaqtdagi ko'rinishlari tasniflangan. O'zbek xalq mentalitetining turmush tarzida o'ziga xos mehnat qurollari va qo'l asboblari ishlatiladi. Mentalitetning ushbu belgilari xalqimizning mehnat qurollari orqali o'ziga xos muloqot mansublikni shakllanishiga olib keladi. Biz asosan insonning jamiyatdagi hayot tarzi uning tiliga qanday ta'sir qilishi, qanday qo'l asboblarining o'ziga xos mansublik tomonlari qay tarzida tasniflashi orqali e'tirof etmoqchimiz.

Bugungi kunda olimlar nafaqat qadimgi odamlarga qiziqishmoqda. Asboblarning o'zi ham juda ko'p ma'lumotlarni olib yuradi. Birinchidan, sub'ektlarning murakkabligiga qarab, jamiyatdagi munosabatlarning rivojlanishi, shaxslar orasidan jamoalarning shakllanishi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Masalan, antilopani ovlash mumkin. Ammo mamontni yolg'iz o'ldirish va eyish, hatto yaqin qarindoshlarning yordami bilan ham qiyin bo'ladi. Va qabilada guruh manfaatlarini shaxslarning intilishlaridan ustun qo'yadigan an'analar mavjud edi. Shuning uchun kamon oldidagi nayzalar nutqning rivojlanishi va harakatlarni tashkil etishdan dalolat beradi. Bu shuni anglatadiki, o'sha paytda jamoani to'plashga va guruhni maqsad sari yetaklashga muvaffaq bo'lgan yetakchilar allaqachon ajralib turishni boshlagan edi.

Ikkinchidan, qadimiy mehnat qurollarini o'rganish orqali ularning ming yillar o'tgandan keyin ham bir-biriga o'xshashligini payqashimiz mumkin. Ya'ni, ularni ishlab chiqarishni o'rganish jarayoni bor edi. Shu bilan birgalikda qadimiy asboblarning turlariga to'xtalsak:

Qadimgi asboblarning bugungi kunda - Bugungi kunda texnologik rivojlanish darajasi bir oz buzilgan, ammo hech kim kompaniyalarda pichoq va ustun rolini bekor qilmagan. Zamonaviy voqealar shundan iboratki, nayza ulotiruvchi yoki kamon bilan professional tarzda shug'ullanadigan odam bilan uchrashish uchun siz sayyoramizning chekka hududlariga borishingiz kerak. Masalan, bushmenlar hali ham Afrika savannalarida yashaydilar, ular biz foydalanadigan narsalarni tushunmaydilar. Tadqiqotchilar shunchaki ularning turmush tarzini o'rganishadi.(1).

Avvalo, tosh haqida gapiraylik. Nega bu mavzu qiziq? Ma'lum bo'lishicha, ko'plab o'quvchilar va sharhlovchilar qadimiy asboblarning haqida etarli ma'lumotga ega emaslar va,

ehtimol, maktabda olgan ma'lumotlari bilan cheklanib qolishgan (beshinchi sinfda tarix darslarida). Garchi bu erda biz tilga olayotgan narsalarning aksariyati qandaydir "buyuk kashfiyot" bo'lmasa-da, bu ma'lumotlar texnologiya tarixi (asboblar va qurilmalarning qanaday nomlanganligi) va uning zamonaviy hayotimizga ta'siri bilan qiziqqan barcha qadimiy narsalarni sevuvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin. Chunki o'sha paytda biz o'rgangan narsalarimizning aksariyati insoniyatning rivojlanishiga turtki bo'ldi va ularning harakatining asosiy tamoyillarida deyarli o'zgarmagan narsa bizga yetib keldi. Bugungi kunda ham ibtidoiy jamoa tuzumi ostida yashayotgan qabilalar ko'p. Bular janubiy Afrika, Avstraliya, Tinch okeani orollari va Amazonkaning ovchilari va yig'uvchilari. Ularni o'rganish orqali etnograflar yuz minglab yillar oldin mavjud bo'lgan narsalarni takrorlaydilar. Xususan, tayoq va toshlar bilan ov qilishgan. Keyinchalik nayzalarga o'xshash pichoqlar, uchli nayzalar va garpunlar paydo bo'ldi. Vaqt o'tishi bilan o'qlar va o'qlar bilan kamon yaratildi. Qadimgi mehnat qurollari o'rganilsa, ular yo'lda nomlar bilan chiqadi. Shunday qilib, masalan, "qazish tayoqchasi" atamasi paydo bo'ldi. Ildizlari yerdan olib tashlangan, lekin uzoqdan belkurak kabi ko'rinmaydigan ob'ekt haqida yana qanday aytish mumkin? Umuman olganda, qadimgi odamlar buyumlarning ko'pini maksimal darajada ishlatishgan. Ya'ni, pichoq belkurak, vilkalar, qurol, ba'zan qirg'ichni almashtirdi. Bunday idishlarni ishlab chiqarish qiyin bo'lganligi sababli, narsalar juda qadrlandi. Ayniqsa, yaxshi va muvaffaqiyatli ishlagan asboblarga yaxshi nomlar berildi va ular meros bo'lib qoldi. Ulardan qadimda foydalanilgan qurollarning nomlarini keltirib o'tamiz.

Harpun- Garpun - ov qilish uchun ishlatilgan. Kitlar kabi yirik suv hayvonlari garpun yordamida o'ldirilgan. Ovlangan hayvonlarni ovchi tomon tortish uchun garpunga arqon ulash mumkin edi.

Hammerstone – (Tosh)bolg'a - boshqa toshlarni sindirish orqali yoriqlar paydo qilingan va qo'l boltalarini tayyorlash uchun ishlatilgan.

Spear – Nayza - nayzalar ov qilish va hayvonlarga yoki dushmanlarga hujum qilish uchun ishlatilgan. Hujum qilayotgan hayvonga qarshi nayza mudofaa uchun ham ishlatilgan.

Net – To'r hayvonlarni tutish uchun ishlatilgan. Undan suvda ham, quruqlikda ham foydalanilgan. To'r baliq va boshqa hayvonlarni tutish uchun ishlatilgan.

Bow and arrow – Yoy va o'q - kamon va o'qlar ov qilish maqsadida ishlatilgan. O'qlar kamon yordamida nishonga olingan. Ba'zi mayda hayvonlar ham kamon va o'qlar yordamida aovlangan. Bunday hayvonlarni nayza va bolta kabi boshqa qurollar yordamida ovlab bo'lmagan.

Cleaver – Chopqi - Undan tuproq qazish, go'sht va terini kesish kabi ko'plab maqsadlarda foydalanilgan.

Axe-Bolta daraxtlar va shoxlarni kesish uchun ishlatilgan. Undan yana yovvoyi hayvonlardan himoyalash uchun foydalanishgan.

Birinchi tosh asboblar-Tosh asboblari birinchi tosh qurollar edi. Eng qadimgi topilma miloddan avvalgi 2,7 million yilga oid topilgan **maydalagichdir**. Tosh qurollardan foydalangan birinchi arxeologik madaniyat Olduvay arxeologik madaniyati edi. Bu madaniyat miloddan avvalgi 2,7 dan 1 million yilgacha bo'lgan davrda mavjud bo'lgan. (2). **Choppers (chopqilar)** hali ham avstralopitek tomonidan ishlatilgan, ammo ularning yo'q bo'lib ketishi bilan bunday asboblarni ishlab chiqarish to'xtamadi, ko'plab madaniyatlar bronza davri

boshlarigacha toshlardan material sifatida foydalangan. Avstralopitekklar asboblarni ibtidoiy usulda yasadilar: ular shunchaki bir toshni boshqasi yordamida sindirishdi va keyin shunchaki mos keladigan bo'lakni tanlashdi. Tez orada avstralopitekklar bunday **boltalarni** suyaklar yoki boshqa toshlar bilan ishlashni o'rgandilar. Ular boshqa toshni qo'l terisi kabi ishladilar va o'tkir uchini yanada o'tkirroq qilishdi.(3).

Shunday qilib, avstralopitekda kesuvchiga o'xshash narsa bor edi, u bir o'tkir qirrali tekis tosh edi. Uning kesilganidan asosiy farqi shundaki, u katta va qalin narsalarni ham kesa olgan masalan, daraxt kesilgan. Taxminan 100 ming yil avval odamlar katta toshga oddiy geometrik shakllarni berish, so'ngra undan yupqa tosh plitalarni sindirish samaraliroq ekanligini tushunishdi. Ko'pincha bunday qo'shimcha qo'shimcha ishlov berishni talab qilmadi, chunki kesishdan keyin kesish tomoni o'tkir bo'lib qoldi.

Qurol faoliyatidagi yutuq bo'yicha, miloddan avvalgi 20 ming yil avvalgi odamlarning ajdodlari, agar ularga yog'och tutqichlar yoki suyakdan yasalgan tutqichlar, hayvonlarning shoxlari biriktirilsa, *tosh asboblar* samaraliroq bo'lishini taxmin qilishgan. Aynan shu davrda birinchi ibtidoiy o'qlar paydo bo'ldi. Bundan tashqari, odamlar tosh uchlari bilan birinchi nayzalarni yasashni boshladilar, ular oddiy yog'och uchlari qaraganda ancha kuchli edi. Daraxtga tosh bog'lash g'oyasi paydo bo'lganda, bu asboblarning o'lchamlari sezilarli darajada kamaydi, shuning uchun *mikrolitlar* paydo bo'ldi. *Mikrolitlar kichik tosh asboblardir. Makrolitlar*, o'z navbatida, katta tosh asboblar bo'lib, o'lchamlari 3 mm dan 3 sm gacha bo'lgan hamma narsa mikrolitlardir. Paleolit davrida ibtidoiy pichoq bir yoki ikki uchi o'tkir bo'lgan uzun tosh bo'lagidan yasalgan. Endi texnologiya o'zgardi: toshning kichik qismlari (mikrolitlar) *qatronlar* yordamida yog'och tutqichga yopishtirilgan va ibtidoiy pichoq olingan. Bunday asbob qurol bo'lib xizmat qilishi mumkin edi va oddiy pichoqdan ancha uzunroq edi, lekin u bardoshli emas edi, chunki mikrolitlar ko'pincha zarbadan sindirib tashlangan. Bunday asbob yoki qurolni ishlab chiqarish juda oddiy edi. Yer yuzida so'nggi muzlik davri boshlangan, to'g'rirog'i, u allaqachon nihoyasiga yetayotgan bir paytda, ko'plab qabilalar qisman o'troq hayotga muhtoj edilar va bu hayot tarzi qandaydir texnik inqilobni talab qildi, asboblar yanada rivojlangan.

References:

1. G'afurova L. Hozirgi o'zbek tilining kundalik lug'ati: monographiya.- Toshkent Fan, 1991-y.
2. Usmonova Sh. Oltoy tillarida mushtarak maishiy texnika.- Toshkent: Fan, 2010-y.
3. Sobirov A. O'zbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish.- Toshkent, Ma'naviyat 2004-y.